

так хочеться, щоб українців визнавали європейцями не тільки патріотично налаштована частина самого ж українського люду, а й інші народи, коли саме слово "українець" буде асоціюватися із освіченою, моральною, інтелектуально і духовно збагаченою особистістю.

Як бачимо, в людському бутті релігія та етнос тісно пов'язані, в результаті чого утворюються синкретичні етнорелігійні явища, які визначають не тільки етнічну чи релігійну історію, а й напрямок розвитку людства в усій багатоманітності його прояву. На основі постмодерністських теорій буття людства сформульований смисл етнорелігієгенезу як процесу, в результаті якого взаємодіють, одночасно впливаючи одне на одне, етнічне й релігійне начало в житті суспільних суб'єктів (особистості, спільнот), причому в цій взаємодії релігії та етносу в процесі людського розвитку відбувається нібито постійна зміна домінант, тобто одного або іншого з цих компонентів системи "релігія-етнос".

Україна, як член світового співтовариства, знаходиться в силовому полі взаємодії суперечливих глобальних тенденцій. З одного боку, вона демонструє об'єктивну універсалізаційну направленість свого розвитку (бажання економічної і фінансової інтеграції до Європи, пошуки спільної європейської історії і утвердження європейської культурної ідентичності, зокрема через прийняття і перебування в сфері впливу світової релігії –

християнства), а з іншого – в Україні завжди існувало свідоме й підсвідоме прагнення до онаціональнення життя етносу.

Національні та релігійні питання в Україні, будучи важливими і як складові політичних, державотворчих і насамперед духовних процесів, надзвичайно актуалізувалися у зв'язку із побудовою нової української держави, а особливо в зв'язку з Майданом, з Революцією Гідності. Національне пробудження завжди є поштовою до кардинальних духовних, зокрема релігійних, змін у суспільстві. То ж важливо знати, чи так є і буде в Україні.

Список використаних джерел:

1. *Гаврилюк Т. В.* Ідея надприродного в історії та сучасності [Текст] : монографія / Т. В. Гаврилюк ; за ред. І. Ф. Надольного. – Вид. 2-е, доп. – К. : [б. и.], 2008. – 176 с. 2. *Греков Б. Д.* Киевская Русь / Б. Д. Греков. – Л. : Госполитиздат, 1953. – 569 с. 3. *Греков Б.* Крещение Руси / Б. Д. Греков // Религия и церковь в истории России. Советские историки о православной церкви в России. – М. : Мысль, 1975. – С. 37–42. 4. *Жуковский А.* Петро Могила й питання єдності церков / А. Жуковский. – Париж, 1969. – 282 с. 5. *Липківський В.* Проповіді на неділі й свята Слово Христове до українського народу / В. Липківський. – Торонто, 1988. – 609 с. 6. *Лобовик Б.* Київське християнство як етноконфесійний феномен / Б. Лобовик // Плід правди сіється творцями миру. – К. : Наукова думка, 1998. – С. 55–57. 7. *Рубан В.* Внутрішня суть віданн орійської віри українського обряду / В. Рубан // Космос Древньої України. Трипілля – Троянь: Мітологія. Філософія. Етногенез... – К. : Індо-Європа, 1996. – С. 255–263.

Надійшла до редколегії 15. 05. 2014

Л. А. Филипович

ТРАДИЦИИ ОТЕЧЕСТВЕННОГО ОСМЫСЛЕНИЯ РЕЛИГИИ КАК ДУХОВНОЙ ОСНОВЫ НАЦИОНАЛЬНОГО БЫТИЯ

В статье рассматриваются отечественные традиции интерпретаций религии как духовной основы национального бытия украинского народа. Автор выделяет мифо-религиозный, религиозный, мифо-религиоведческий и научный тип осмысления взаимосвязи религии и этноса, анализирует исторические источники, которые представляют различные трактовки этноконфессиональной жизни украинцев. В статье делается вывод о важности религии в современном этнонациональном возрождении Украины.

Ключевые слова: этнорелигиозность, национальная церковь и национальная религия, украинское возрождение.

L. O. Fylypovych

TRADITIONS OF UKRAINIAN UNDERSTANDING OF RELIGION AS THE SPIRITUAL BASIS OF NATIONAL LIFE

The article deals with national traditions of interpretations of religion as a spiritual foundation of Ukrainian life. The author highlights the mythic-religious, religious, mythic-religious studies and scientific type of understanding of relationship between religion and ethnos, analyzes the historical sources that present different interpretations of ethnoreligious Ukrainian life. The article concludes about importance of religion in the modern revival of ethnonational Ukraine.

Keywords: ethnoreligiosity, National church and National religion, Ukrainian renaissance.

УДК 261.8

П. Л. Яроцький, д-р філос. наук, проф.

КРИЗОВИЙ СТАН І КРИТЕРІЇ РЕФОРМУВАННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У ВЕРИФІКАЦІЇ ЇЇ ОСТАННІХ ПОНТИФІКІВ

У статті досліджуються чинники, які в кінці другого – на початку третього тисячоліття спричинили інституалізаційну кризу сучасного католицизму, що виявилася передовсім у надмірній централізації і клерикалізації церковних структур, почавши від Ватикану до низових регіональних інституцій, що, по суті, визнає папа Бенедикт XVI. Нинішній папа Франциск з перших днів свого понтифікату проголосив основоположні критерії реформування церкви: децентралізація і деклерикалізація церковно-релігійного комплексу, зміщення функціонування церкви на соціальну й екзистенційну периферію, створення "бідної церкви для бідних", яка відповідала б стану первісного християнства. З цією метою у Ватикані опрацюються інноваційні парадигми "теології периферійної церкви", "теології жінки", "теології сім'ї", "теології молоді", які спрямовані на подолання дивергентних процесів в Католицькій церкві як "позаурядової клерикальної організації".

Ключові слова: інституалізація, централізація, деклерикалізація, соціальна й екзистенційна периферія.

Католицька Церква увійшла в нову, за суттю, революційну стадію інституалізації після прийнятої II Ватиканським Собором парадигми аджорнаменту, тобто оновлення, осучаснення церкви і повернення її обличчям до проблем світу й людини. У розвитку цього процесу потрібно було істотно трансформувати інституційні структури церкви, а також опрацювати такі засади, методи, форми її функціонування, щоб оновити еклезіальну, догматичну, організаційно-інституційну сутність католицизму.

У документах II Ватиканського Собору знаходимо інституалізаційний компендіум цих змін:

1) істотне пом'якшення ригоризму традиційного ексклюзивізму Католицької Церкви – "extra Ecclesiam Romanam nulla salus" (поза Римською церквою немає спасіння);

2) відхід від негативного ставлення до нехристиянських релігій;

3) усвідомлення сутнісної природи Церкви як "спів-причетності вірних" (communio) замість клерикальної пірамідальної ієрархічної її побудови і функціонування;

4) прийняття позаконфесійної, плюралістичної екуменічної концепції "приналежності до єдиного народу Божого" як основи втілення прагнень до єдності всіх

його частин – християн, іудеїв, мусульман і навіть невірних людей доброї волі.

На межі другого і третього тисячоліття Католицька церква, як, зрештою всі конфесії, увійшла в нову стадію розвитку сучасного світу – глобалізаційну, постмодерністську, секулярну, що поставило релігійний світ перед новими проблемами й викликами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, які в основному знаходимо в зарубіжних виданнях Ватикану, а саме: "L'Osservatore Romano" ("Римський оглядач"), "Католицькому віснику", а також працях понтифіків – Йозеф Ратцінгер (Бенедикт XVI). "Вера – Истина – Толпентность. Христианство и мировые религии" (перевод с немецкого), енцикліці папи Франциска "Lumen fidei" ("Світло віри") – дає можливість з'ясувати проблеми, пов'язані з "болісним понтифікатом" Бенедикта XVI, можливі причини його зречення з Папського Престолу, а також оцінити нові ідеї папи Франциска з метою прискореного реформування Католицької церкви, подані в Апостольському повчанні "Evangelii gaudium" ("Радість Євангеліє").

У найновіших виданнях Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, зокрема в колективній праці "Україна – Ватикан: до і після Другого Ватиканського Собору" вміщені матеріали А. Арістової, Е. Бистрицької, С. Кияка, А. Колодного, П. Павленка, Л. Филипович, П. Яроцького та інших науковців, в яких розглядаються досягнення, проблеми і перспективи розвитку Католицької церкви у післясоборний період і в майбутньому. Істотні зміни "релігійної географії" в сучасному світі і передусім в Європі і Латинській Америці, прогресуюча мінімізація значення релігії в суспільному й особистому житті в умовах глобалізації, секуляризації, релігійного індивідуалізму і практичного атеїзму та спроби протидії цим явищам і тенденціям знаходимо у праці П. Яроцького "Релігієзнавство. Сучасні релігійні процеси в світі". Проте критерії реформування Католицької церкви у верифікації її останніх понтифіків не розглядалися у зазначених працях і актуалізуються лише в даному дослідженні.

Мета роботи, аналізуючи функціональну спрямованість понтифікатів Бенедикта XVI і Франциска, відтворити дивергентні процеси в сучасному католицизмі, тобто різноманітність поглядів і діянь цих очільників Святого Престолу і міста-держави Ватикан в контексті вирішення актуальних проблем буття Церкви в секулярному і глобалізованому світі.

Сучасний стан і тенденції розвитку Католицької церкви передусім в Європі й Латинській Америці, передбачив ще Іван Павло II, який звернув увагу єпископів на те, що "Церкву паралізує релігійна індивідуальність", "релігійна байдужість є масовим явищем у сучасному християнстві", "багато людей задовольняються імлістою релігійністю, живе так, ніби Бога немає". Релігійна ситуація в контексті інституціональних процесів в католицьких країнах Європи і Америки розглядається у книзі "Сіль землі. Християнство і Католицька Церква", в якій Бенедикт XVI, відповідаючи на запитання відомого німецького журналіста, свого земляка і біографа Петера Зевальда, сформулював своє бачення проблем Католицької Церкви XXI століття в контексті "нової ери релігійності". Для аналізу цих проблем, як взірць, було запропоновано алегорію: "незабаром Католицьку Церкву можна буде порівняти зі знаменитими чорними дірами в космосі", тобто із зорями вже після колапсу, які в своєму центрі давно вже стали невидимі й продовжують поволі стискатися. Така зоря й надалі існує, за інерцією рухаючись усередині своєї величезної маси. Малі уламки колись великого небесного тіла безпорадно

літають довкола нього, утворюючи нові групи, що взаємно зіштовхуються і зазнають руйнування.

Відштовхуючись від змалюваної алегорії чорних зір до нинішнього стану Католицької Церкви, Бенедикт XVI висловив низку реалістичних і водночас песимістичних, але цілком обґрунтованих суджень, зокрема: "У найближчому майбутньому масових навернень не буде. Історія не поверне назад, і ця зірка (тобто Католицька Церква – П. Я.) не стане знову, так би мовити, повноцінною, не відновить своєї колишньої величі та сили світіння. Історичні тенденції не зміняться, віра не стане знову явищем масовим – таким, що формує історію" [3, с. 11]. Цей папа несхибно вірив, що все ж християнство залишиться історичною силою й постійно буде простором порятунку для людства. Але для цього християнству потрібно постійно оновлюватися. Що ж заважає сучасному християнству бути в стані постійного омолодження, залишатися "гірничим зерном", яке найдрібніше зі всілякого насіння, але зростає розкішною зеленою кроною (Мт. 13:31)? Тодішній папа Бенедикт XVI знайшов на це відповідь: "Великі традиційні церкви відчувають свою пригніченість через надмірну інституалізацію, інституційну регламентованість. Майже не стало живої віри, її простоти. Християнство тепер означає тільки належність до великої структури, до конкретного апарату... Таким чином, християнство як інститут почало сприйматися як баласт традицій, якого не хочуть позбутися тільки тому, що зараз мають від цього деяку користь" [3, с. 11].

Саме через таке порівняння стану нинішнього християнства з образом чорних дір, які зазнали колапсу, "розпочалася нова ера релігійності", і "люди намагаються віднаходити цю релігійність, але не в християнській вірі, не в Церкві, а в чомусь зовсім іншому – на манівцях магії і сектантства" [3, с. 11]. Ось з цього виникає, мабуть, потік сучасної прогресуючої секуляризації, криза віри. Характеризуючи загрозю для Католицької церкви очевидних релігійних і культурних чинників секуляризації, тодішній понтифік Бенедикт XVI дійшов висновку, що "останні двадцять п'ять років – це час великих змін релігійної географії. У тих регіонах, де раніше налічувалося 90 % і навіть більше католиків, ця цифра зменшилася до 60 %. Відбувається подвійна зміна: з одного боку, діють євангельські секти, які серйозно заявляють про себе у загальній картині, а іншого – прогресує секуляризація, яка завдяки мас-медіа має сильний вплив, змінює свідомість людей. Так що насправді є криза культури, яка сягає значної глибини" [2, с. 4].

Відтак, діяльність протестантських "сект", прогресує секуляризації, криза культури – саме ці три фактори, як вважав Бенедикт XVI, спричинили "загрозу католицької ідентичності" в сучасному світі. Спробуємо розкрити ці чинники інституалізаційної кризи Католицької Церкви в країнах Латинської Америки – донедавна суцільно-католицького континента. Візьмемо найчисельнішу країну – Бразилію (більше 200 млн. населення станом на кінець 2013 р). До 90-х років минулого століття 95 % бразильців вважали себе католиками і належали до Католицької Церкви. Частка вірних цієї Церкви станом на грудень 2013 р. знизилася до 70 %. Як і в інших латиноамериканських країнах, у Бразилії відбувається перехід католиків здебільшого в інші протестантські церкви, здебільшого п'ятидесятницькі, харизматичні, а також збільшується кількість тих, які вважають себе "конфесійно невизначені". Про Бразилію ще буде мова в наступній частині розділу, оскільки ця країна з давньою католицькою традицією особливо турбує нинішнього папу Франциска, в яку він зробив першу свою пастирську подорож в середині 2013 р. і яка на особли-

вому рахунку цього понтифіка, оскільки вихід вірних з церкви продовжується.

В інших країнах Латинської Америки за останні 25–30 років відбулися також загрозливі для Католицької Церкви зміни конфесійного ландшафту: тобто зменшення взагалі чисельності католиків і катастрофічна для віри й духовності мінімізація церковних відвідувань, виконання таїнств, передусім сповіді й причастя, тими віруючими, які поки що вважали себе практикуючими католиками. В чому причина цих процесів? Одна із них, мабуть, найістотніша, полягає в тому, що не відбулося усвідомлення сутнісної природи церкви як співпричетності вірних, перебудови її функціональності замість пірамідальної клерикальної структури до *communio* (співпричетності вірних). Церква як інституція ділиться на клір і парафіян, що не сприяє її розвитку в дусі настанов II Ватиканського Собору, які містяться в соборній Конституції *Lumen gentium*.

Що ж конкретно завдає шкоди інституалізаційному розвитку Католицької Церкви і яке завдання в цьому контексті ставив для Церкви II Ватиканський Собор? Відповідь може бути така:

1. Клерикальний образ Церкви (інституція важніша *communio* – співпричетності вірних), яким він у загальному вигляді існував до II Ватиканського Собору, фактично не змінюється.

2. Не відбулося істотних змін, ознакою яких мала б бути співпраця та співвідповідальність усіх віруючих християн у творенні церковної спільноти. Прийняття всіх рішень надалі залишається винятково в компетенції ієрархів і священників, а миряни досить нейтрально, а то й байдуже ставляться до такого стану речей в церкві.

3. Церква є інституцією й повинна надалі залишатися нею. Але пріоритети й акценти слід розставити по-іншому, а саме: церква – це передусім єдина спільнота співпричетності віруючих, на службі якій стоїть церква як інституція. Ієрархічне священство – це священство служіння, яке повинно виконувати завдання служіння в Народі Божому. Посади в Церкві – це служіння, а ті, що обіймають ці посади, слуги своїх братів – простих віруючих.

4. Перед Католицькою Церквою ставляться нові інституалізаційні вимоги: подолати універсальну відповідальність і авторитативність духовенства, наблизити ієрархію до народу; покінути з пережитком минулого – пастирством однієї особи; запроваджувати нові форми й методи церковного життя у виявах співпричетності вірних замість дособорної пірамідальної еклезіології, якій притаманні панування кліру й триумфалізм церкви як інституції [1, с. 114–119].

Знаковою подією 2013 року, яка невіддільна від інституціональних процесів в Католицькій Церкві, стало несподіване зречення Бенедикта XVI і прихід на Папський престол Франциска. Ця подія характерна для дивергентних процесів у сучасному католицизмі, які, з одного боку, відображені минулим "болісним понтифікатом", а з іншого – розпочатим понтифікатом під знаком "реформування Церкви".

Чим відзначився "болісний понтифікат" Бенедикта XVI? Очевидно, насамперед спробою дещо послабити, пригальмувати втілення в теологічний компендіум і практику церковного життя парадигми аджорнаменто II Ватиканського Собору, а саме: повернути соборний антропоцентричний вектор у бік традиційного і консервативного теоцентризму; зберегти ексклюзивність дособорної еклезіології і сотеріології в дусі традиційної консервативної парадигми "*extra Ecclesiam Romanam nulla salus*" – "поза Римською Церквою спасіння немає"; відмовитися під виглядом загрози релятивізму від розпочатої Іваном Павлом II активної молитовної взаємодії

з нехристиянськими релігіями в Ассізі; зупинити інкультурацію як релятивістську загрозу ідентичності католицизму; авансувати підтримку консервативних течій в Католицькій Церкві.

Разом з тим потрібно відзначити очевидні "болісні невдачі" понтифікату Бенедикта XVI, які сприяли, якщо не були безпосередніми чинниками, його зречення: спровоковане напруження з ісламом; застій в католицько-православному діалозі; безперервна навала скандалів, які скомпрометували Ватикан: педофілія; фінансова корупція в Інституті релігійних справ (Банк святого Духа); Ватілік (опублікування компрометуючих документів Святого Престолу); накопичення негараздів з дисципліною в Римській Курії.

Відтак, три останні понтифікати – Івана Павла II, Бенедикта XVI і розпочатий Франциском позначені дивергентними процесами як в структурах Ватикану, так і в еклезіальному компендіумі Католицької Церкви. Бенедикт XVI залишив Франциску важкий, по суті, невпорядкований спадок. За бронзовою брамою Ватикану оголилися довготривалі компромати, які виявили на святому місці "гідоту спустіння". Йозеф Ратцінгер, перебуваючи у стінах Ватикану ще з 70-х років минулого століття на різних посадах, починаючи від префекта Конгрегації у справах віри, добре усвідомлював непривабливість ватиканських залаштунків і хиткість престолу намісника Святого Петра. Варто згадати "сильні слова" на урочистій Літургії 25 квітня 2005 р. на початку свого понтифікату: "Моліться за мене, щоб я не втік зі страху від вовків". Прецедент його зречення, безперечно, мав до цього молитовного заклик безпосереднє відношення. Під час Хресної дороги Бенедикт XVI пояснив, що він мав на увазі, говорячи про "бруд у Церкві": "Навіть на Твоєму Господи пшеничному полі ми бачимо більше бур'янів, аніж пшениці. Такі забруднені одяг і обличчя Твоєї Церкви лякають нас. Але це ми забруднили їх! Це ми зраджуємо Тебе щоразу після наших великих заяв і жестів... Скільки ж бруду в Церкві, і навіть серед тих, хто в священстві повинен цілком належати тільки йому!" [4, с. 67].

Франциску випала важка робота – "очищення авгієвих стайней" у Ватикані. Відхід Бенедикта XVI "виводить Церкву на шлях очищення, вибачення та відновлення. Церкву, яка повинна служити людству в дусі відкритості та діалогу Другого Ватиканського Собору, щоб запропонувати слова правди і надії сучасному людству". У такий спосіб Саверіо Гаєта, біограф Бергольйо-Франциска, підкреслював важливість цього, як він вважає, "передвістя" для Франциска: "Це вимога, яка гучно лунає не лише з середовища церковної спільноти, але й від найавторитетніших представників суспільства, які дивляться на Церкву як на показник цінностей та впевненості, що спроможний освітити скруті часи, котрі світ переживає" [4, с. 59].

Майбутнє католицизму повинне відрізнятись від його минулого в контексті змін, які відбуваються в інституційних структурах церкви. Саме цей критерій застосовував Маріо Бергольйо, майбутній папа Франциск, для того, щоб оцінити Ватиканську державу, у якій духовна влада поєднана зі світською: "Цей вияв християнства не відповідає ані задумові Христа, ані задумові Бога". Він вважає, що "з плином історії релігія еволюціонує" і "чому б не роздумувати над тим, що в майбутньому вона взагалі підлаштується під культуру епохи". Відтак, посилаючись на той аргумент, що "від Церкви вимагається постійне навернення – *Ecclesia semper reformanda*" (Церква постійно реформується), майбутній папа Франциск вважав, що ця перманентна зміна набудуватиме різних форм. У "майбутньому будуть інші способи підлаштуватися під функціонування церкви у но-

вий час, як і зараз існують нові способи, відмінні від епохи абсолютизму". Отож, Франциск має міцну історичну основу й відважну готовність реформувати Католицьку Церкву в душі аджорнаменто.

Роль і місце жінки в Церкві – питання, яке постійно турбувало кардинала Бергольйо ще під час його служіння в Аргентині. Він вважав, що "жінка у християнстві відображає постать Богородиці". Жінка має дар материнства і ніжності. Папа Франциск, по суті, уже сформулював критерії запропонованої ним "теології жінки". Він сказав те, що перед ним ніхто у Ватикані не мав сміливості сказати: "Церква без жінки – це як апостольська колегія без Марії. Роль жінки в Церкві – то не тільки материнство, але є більше важливою іконою Божої Матері. Подумайте, що Божа Матір є важливішою від апостолів! Саме так, важливішою від апостолів! Церква (в багатьох мовах) є жіночого роду, є Улюбленицею, Матір'ю. Але роль жінки в Церкві не повинна обмежуватися лише материнством. Ні! Ми повинні піти далі у зрозумінні ролі й харизмату жінок. Не можна зрозуміти Церкви без жінок зі своїм власним профілем і майбутньою перспективою... Це потрібно ясніше подати. Вважаю, що ми ще в Церкві не опрацювали глибокої теології жінок. Щось там робимо, вже бачимо жінку міністрантку, її вже допускають читати в Церкві, керувати Каритасом... Але це далеко не все! Потрібно опрацювати глибоку теологію жінок! Я так думаю" [5, с. 35]. Повертаючись до цього питання в іншому контексті, Франциск знову, з характерною для нього відвертістю і натиском, підкреслює: "Участь жінок в житті Церкви не можна обмежувати жінкою міністрантку, керівництвом Каритасу, катехиткою... Ні! Жінка повинна бути чимсь більшим, навіть містично більшим від того, що я сказав про теологію жінки... Божа Матір, Марія була важнішою, ніж апостоли, єпископи, діакони і священники. Жінка в Церкві важливіша, ніж єпископи і священники. Як саме – це потрібно з'ясувати, бо немає теологічного пояснення цієї проблеми" [5, с. 36].

Оголошена папою Франциском реформа Церкви зводиться до таких критеріїв: деклерикалізація і децентралізація церковних структур; зміщення функціонування Церкви "на периферію", тобто створення "бідної церкви для бідних"; побудова Церкви, яка "розпалює серця".

Програма реформування Церкви, проблеми її виклики, які стоять перед Церквою в глобалізованому і секуляризованому світі, обговорювалися на Синоді єпископів Бразилії під час відвідування цієї країни Франциском в липні 2013 р. на зустрічі з Радою і членами Конференції єпископів Бразилії (понад 400 єпископів, архієпископів, кардиналів).

Необхідність реформування Церкви Франциск обґрунтовує особливостями розвитку сучасного світу, коли відбуваються трансформації, які засвідчують новий етап розвитку цивілізації, яка вступила "не в епоху змін, а у зміни в епосі". Ці зміни болісно торкнулися християнської цивілізації: "Християнський світ поступово обезпліднюється й вичерпується, як глибинно виексплуатована земля, котра стає піском" [5, с. 21]. І в цьому Франциск вбачає "важку таємницю людей, які виходять з Церкви", що характерно для Католицької Церкви Бразилії, яку за останні 25 років залишила майже третина католиків. Чому відбувається ця "втеча людей з церкви", яку папа порівнює зі втечею двох учнів з Єрусалиму до Еммаусу після їх розчарування розпіт'ям Ісусом з Назарету.

Не даючи конкретної відповіді на "таємницю людей, котрі покидають Церкву", Франциск образно характеризує можливий стан сучасної Церкви в уявленні тих, які її залишають: "Можливо, Церква стала для них надто слабкою, далекою від їх потреб; можливо, надто вбогою

духовно, щоб дати відповідь на хвилюючі їх проблеми; можливо, надто холодною в стосунках з ними; можливо, надто сконцентрованою на самій собі; можливо, як в'язень надто суворої мови; можливо, сучасний світ перетворив Церкву в релікт свого минулого, не здібного відповісти на нові питання; можливо, Церква мала відповіді на період дитинства людини, але не на період її дорослості" [5, с. 21].

Порівнюючи змальований образ сучасної Церкви в уявленні розчарованих людей, які її залишають, Франциск, ідентифікуючи їх з розчарованими місією Ісуса з Назарету двома учнями, що втікають з Єрусалиму, все ж вважає, що люди шукають відповіді на свої екзистенційні, соціальні, гуманістичні питання "в нових і досить поширених не католицьких релігійних спільнотах", а деякі взагалі зневірилися, їм не потрібний ні Бог, ні релігія, і таких позаконфесійно зорієнтованих понад 25 % колишніх католиків.

Відповідаючи на питання: що потрібно робити в цій ситуації, Франциск бачить зреформовану Католицьку Церкву, яка стане потрібною для тих, які "втікають з Єрусалиму", тобто для розчарованих християнством, порівнюючи його із "безлюдною, безплідною землею", не здатною духовно накормити вбогих духом, знедолених, розчарованих. Сучасну Церкву, яка перетворилася в "позаурядову адміністративну інституцію", Франциск намагається перетворити в церкву, яка "розігріває і розпалює серця людей".

Децентралізація церковних структур має істотно посилити "периферійний сектор" Церкви, стати основою будівництва "нового обличчя Церкви" на ґрунті локальному й регіональному, щоб замість централізованої церковної бюрократії "розбудовувати колегіальність і солідарність на рівні низових церковних об'єднань в душі співпричетності об'єданого нового Божого народу". У цьому контексті реформоване душпастирство повинно перетворитися в "материнство Церкви", яка стане здібною реалізувати "материнське милосердя", без якого Церкві не вдасться увійти в світ "пораниених, потребуючих розуміння, пробачення і любові". У цій "місії милосердя" особливе місце відводиться жінкам, які разом з молоддю повинні стати ключовими чинниками зміцнення віри і вагомою силою в суспільстві для передавання і відновлення віри. "Не слід обмежувати активізацію жінок в Церкві. Якщо Церква втратить жінок в їх повному і реальному вимірі в церковній спільноті, то Церкві загрожує неминуча безплідність" [5, с. 23].

Концепція "зміщення центру Церкви на периферію" і "творення низових церковних об'єднань в душі співпричетності об'єданого Божого народу" нагадує про ключові засади "теології визволення", яка в другій половині ХХ ст. зародилася в Бразилії, де розгорнулася боротьба за подолання нерівномірного розвитку й стану економічної залежності. Вплив "теології визволення" на свідомість латиноамериканців був всеосяжним, і, до речі, до тепер зберіг свої позиції, дещо модифіковані, саме в Латинській Америці, зокрема в Бразилії. Ставлення до "теології визволення" Ватикан виразив у відомих у той час і широко обговорюваних інструкціях: "Серйозні ідеологічні збочення зраджують справу бідних" (1984 р.) і "Про християнську свободу і визволення" (1986 р.).

Звинувачення Ватиканом "теології визволення" ґрунтувалося на таких підставах: неможливо локалізувати зло виключно в несправедливих економічних та політичних структурах, і становлення нової людини ставити в залежність від устанавлення інших економічних і соціально-політичних структур; принципове зло полягає в тому, що необхідну боротьбу за справедливість і за свободу людини "теологія визволення" розглядає вузь-

ко – в економічному і політичному сенсі, а Євангеліє подає у суто земній, соціально-політичній інтерпретації; "теологія визволення" пропонує новаторську інтерпретацію змісту віри й християнського життя, яке серйозно відрізняється від церковного розуміння віри, більше того, є прямим його запереченням. "Теологія визволення" піддає сумніву sacramentalну та ієрархічну структуру церкви, заперечує необхідність церковної ієрархії, виступає за створення периферійних низових структур так званої "народної Церкви", а віроповчальну владу церкви ототожнює з елітою пануючого класу, з якою треба боротися як з класовим ворогом.

Ці інструкції ватиканської Конгрегації у справах віри, яку на той час очолював Йозеф Ратцінгер (майбутній папа Бенедикт XVI), не змогли остаточно нейтралізувати вплив "теології визволення" в Латинській Америці. Маріо Бергольйо (нинішній папа Франциск) добре знайомий з "теологією визволення", яка в Аргентині, де він здійснював своє служіння, мала вплив за допомогою своїх "периферійних низових церковних структур", які вийшли з-під контролю церковної ієрархії. Отже, взірці реформування Церкви в контексті її деклерикалізації й децентралізації (в залежності від їх позитивної чи негативної оцінки) збереглися в пам'яті папи Франциска.

Деклерикалізація, децентралізація, центр, периферія, революція, – ключові слова усіх проповідей, доповідей, реколекцій папи Франциска. В контексті обґрунтування найважливіших критеріїв сучасної католицької еkleзіології, яку, по суті, по-новому творить цей папа, він застосовує такі поняття, як "учень" і "місіонер". Так він розуміє сутнісну природу, призначення і роль церкви в сучасному світі, тобто церкви "учня" і "місіонера", а не ієрархічної церкви, яка складається з духовенства і мирян. Всі повинні бути "учнями" і "місіонерами" – єпископ, священник, диякон, мирянин – всі рівні і всі відповідальні як "служителі", що творять "єдиний народ Божий". "Місце учня і місіонера – це не місце в центрі, а на периферії, в цьому сутнісна вічності й зустрічі з Ісусом Христом – жити спрямованістю на периферію. В євангельських оповідях йдеться про «екзистенційні периферії», які віддаляються від центру, а ми традиційно боялися вийти з-під центру. Учень і місіонер є zdeцентралізованими: їхній центр – Ісус Христос, який скликає і посилає. Учень посилається на «екзистенційні периферії». А церква традиційно була і поки що залишається інституцією, яка ставила себе в центр, і завдяки такому її функціонуванню вона, по суті, перетворилась в якусь позаурядову організацію" [5, с. 28].

Поки що це не оформлена теологія "периферійної природи" Церкви в сучасному глобалізованому світі. Опрацювання її понятійно-категоріальних елементів Франциск доручив спеціально створеній комісії з "теології церкви", щоб "зібрати єдиний каркас" сучасної конституції Церкви. Щоб стати сучасною, церква повинна "вийти за свої мурі і загорожі", "стати живою Церквою". Втім, це скоріше заклик повернутися до первісного християнства, живого християнства, яке згодом стало централизованною, клерикалізованною інституцією. Отримавши статус державної церкви в Римській імперії, така церква позбавила себе бути периферійною, глибоко людською, проникаючою в "екзистенційні лімфи людського існування". Це, по суті, вагоме застереження й водночас спроба надати Церкві антропоцентричну спрямованість, що фактично почав робити Іван Павло II і від чого намагався відсторонитися Бенедикт XVI.

Обраний папою Бергольйо взяв собі ім'я Франциска, релігійного діяча (1182–1226 рр.), який присвятив себе проповіді "святої бідності", як досконалої форми любові до Бога. Великий моральний авторитет Франциска Ас-

сизького ґрунтувався на піднесенні бідності до найвищого ідеалу, за це він отримав титул "дзеркала Христа". Поведінка папи Франциска нібито віддзеркалює побутову простоту й невибагливість, ієрархічну скромність і демократичність, одним словом, – поставу пастиря бідних, знедолених, страждених.

Досвід перших кроків понтифікальної діяльності Франциска в 2013 році засвідчив, що його революційний заклик "йти на периферію" означає насамперед йти на "соціальну, екзистенційну периферію" вбогих, безробітних, молоді, яка не знаходить свого місця в суспільстві, людей похилого віку, яким загрожує соціальна евтаназія, жінок, які вкрай потрібні церкві. З уст понтифіка лунає звинувачення сучасної глобалізованої цивілізації, яка "перейшла всі межі, бо створила такий культ бога-грошей, що виникла філософія й практика вилучення двох полюсів життя – осіб похилого віку, що є прихованою евтаназією, і молодого покоління, яке позбавлене гідності людей праці" [5, с. 37].

Звертаючись до цієї частини молоді, папа намагається мобілізувати її, щоб вона увійшла в "революційну фазу", запевняючи, якщо вони увійдуть в "фазу оновлення віри і реформування церкви", то їх життя "набуде сенсу й тільки тоді буде успішним": "Хочу, щоб вас було чути в єпархіях, хочу, щоб ви виходили назовні, хочу щоб церква виходила на вулицю, щоб захищатися від всього того, що є святотатством і мертвечиною, безрухом і запустінням, від усього того, що є вигодою від бога-грошей, від клерикалізму, від замкнутості в собі. Парафії, школа, інституції створені й існують для того, щоб виходити із них назовні, якщо цього не чинять, то стають чимось на кшталт позаурядових організацій, а Церква не може бути позаурядовою організацією. Хай мені вибачать єпископи і священники, якщо хтось з цього приводу зробить заколот" [5, с. 37].

Проте заклик "йти на периферію" для Франциска не означає, що церква має так перетворитися, щоб самій стати паупером, щоб солідаризуватися з пауперизмом (злиденністю трудящих мас). Цей заклик підпорядкований справі "євангелізації соціальної і екзистенційної периферії", в якій молоді відводиться особлива подвійна роль у перетворенні церкви й перетворенні світу: "Місце молоді на вулицях. Там має буди молодь, яка хоче бути творцями перемін. Ви є тим, що маєте майбутнє. Через вас майбутнє входить у світ. Прошу вас, щоб ви були творцями цих перемін. Не переставайте долати апатію, даючи християнську відповідь на неспокій суспільний і політичний, який з'являється в різних частинах світу. Прошу вас, щоб ви були будівничими світу, щоб працювали на відбудову ліпшого світу. Дорога молодь, прошу Вас не дивіться на життя «з балкону», втручайтесь у життя і євангелізуйте його. Ісус не стояв на балконі, а занурювався у життя. І ви не дивіться на життя з балкону, занурюйтесь у життя, як це робив Ісус" [5, с. 37].

У виході на "соціальну, екзистенційну периферію" папа Франциск не забуває таких необхідних попутників у цьому поході як інтелігенція, наука, культура. Він вважає, що Церква повинна бути присутньою в місцях, де твориться культура, але Церкві потрібно насамперед турбуватися про бідних. Вихід Церкви на рубіж інтелекту й культури є необхідною передумовою інтелектуального діалогу під час проголошення Євангеліє. Бо вихід на "екзистенційну периферію" означає певну конкретність – вихід до вбогих, знедолених, розчарованих, вихід на будь-які рубежі бідності – фізичної, реальної, навіть інтелектуальної. Саме тому молодь, інтелектуальна еліта, як і всі християни закликаються бути революціонерами, "торувати шлях найбільших перемін у світі", "якщо християнин не є революціонером в сьогодні-

нішньому світі, то він не є християнином". Потрібне уточнення: до якої конкретної революції закликає папа? Виявляється, що до революції, яку зробив Христос, яка "змінила історію і водночас змінила до глибини серце людини", тобто "морально-екзистенційну революцію". Проте перед церквою у наш час стоять виклики ще й іншої революції – соціально-екзистенційної: як жити бідним і знедоленим, як знайти свою гідність і місце в суспільстві молоді, безробітним, людям похилого віку? Саме ця "периферія" – найбільший виклик для церкви в сучасному світі, яку цей папа намагається перебудувати у форматі "бідна церква для бідних". Проте вирішення цієї генеральної проблеми залежатиме від того, як розвиватимуться дивергентні процеси в католицизмі і чи вдасться папі Франциску під час свого понтифікату їх подолати. Однак це не виключає можливий реверс під час наступних понтифікатів.

Кризовий стан Католицької церкви своєчасно помітив папа Іван Павло II, який звернув увагу на загрозу релігійного індивідуалізму, що паралізує церкву, на релігійну байдужість, яка стала масовим явищем у су-

часному християнстві і на те, що багато людей задовольняються "імлістою релігійністю" і живуть так, ніби Бога немає. Ці процеси набули невідворотного для церкви явища за Бенедикта XVI, понтифікат якого, зрештою, був визнаний "болісним понтифікатом" і позначився дивергентними процесами в церковно-релігійній сфері й інституалізаційних структурах Ватикану, Святого Престолу, Римської курії. Вихід із стану кризи нинішній понтифік Франциск бачить у реформуванні цих структур і зміщенні функціонування церкви на "соціальну й екзистенційну периферію" з метою подолання сучасного її стану як централізованої клерикальної позаурядової структури і створення "бідної церкви для бідних".

Список використаних джерел:

1. Андраш Мате-Тот. Земля, що не тече молоком і медом / Мате-Тот Андраш, Павел Міклушак. – Івано-Франківська теологічна Академія, 2004. – 238 с. 2. Католицький вісник. – 2010. – № 11. – С. 4–6. 3. Нова ера релігійності // Католицький вісник. – 2011. – № 4. – С. 11–13. 4. Саверіо Гаєта. Франциск Папа: життя і виклики. – Львів : Видавництво "Свідчачо", 2013. – 103 с. 5. L'Osservatore Romano (pol. wyd). – Roma, 2013. – № 10. – S. 21–39.

Надійшла до редколегії 20.04.2014

П. Л. Яроцкий

КРИЗИСНОЕ СОСТОЯНИЕ И КРИТЕРИИ РЕФОРМИРОВАНИЯ КАТОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ В ВЕРИФИКАЦИИ ЕЕ ПОСЛЕДНИХ ПОНТИФИКОВ

В статье исследуются факторы, которые в конце второго – начале третьего тысячелетия детерминировали институализационный кризис католицизма, что проявилось, прежде всего, в централизации и клерикализации церковных структур, начиная от Ватикана до низовых региональных институций. Это по существу признал папа Бенедикт XVI. Нынешний папа Франциск с первых дней понтификата провозгласил основополагающие критерии реформирования: децентрализация и деклерикализация церковно-религиозного комплекса, смещение функционирования церкви на социальную и экзистенциальную периферию, создание "бедной церкви для бедных", которая соответствовала бы первоначальному христианству. С этой целью в Ватикане обрабатываются инновационные парадигмы "теологии периферийной церкви", "теологии женщины", "теологии семьи", "теологии молодёжи", направленные на преодоление дивергентных процессов в Католической церкви как внеправительственной клерикальной организации.

Ключевые слова: институализация, децентрализация, деклерикализация, социальная и экзистенциальная периферия.

P. L. Yarotsky

CRISIS AND CRITERIA OF REFORM OF THE CATHOLIC CHURCH IN THE VERIFICATION OF PAST PONTIFFS

Article explores the factors that at the end of the second – at the beginning of the third millennium caused institutional crisis of Catholicism, which was manifested primarily in the centralization and clericalization of church structures, ranging from the Vatican to the grassroots regional institutions. This essentially acknowledged Pope Benedict XVI. The present Pope Francis from the first days of his pontificate proclaimed basic criterias for reform: decentralization and declericalization of church and religious complex, the displacement of functioning of the church to social and existential periphery, creating a "poor church for the poor people", what corresponded to the original Christianity. To this end, the Vatican handled innovative paradigm of "theology of peripheral church", "theology of women", "theology of family", "theology of youth" to overcome divergent processes in the Catholic Church as a non-government clerical organization.

Keywords: institutionalization, decentralization, declericalization, social and existential periphery.